

Sribna O.V., Zhigarenko I.E., Toba M.V., Serbin Yu.V.

Socio-psychological characteristics of femininity in modern society

The article is devoted to the study of socio-psychological features of awareness of their own femininity by students - future psychologists.

The peculiarities of the interaction of sex and gender and the specificity of their mutual influence on the process of awareness of their own femininity by the students - future psychologists are determined. The principal socio-psychological types of awareness of their own femininity (diffusive, feminine and androgynous) by students of the indicated professional direction are identified.

Key words: *students, femininity, awareness of their own femininity, diffusive femininity, androgynous femininity, feminine femininity, professional identity.*

Срібна Оксана Володимирівна – практичний психолог державної установи ТМО МВС України по Кіровоградській області «Центр психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору» МВС України;

Жигаренко Ігор Євгенович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля;

Тоба Маріанна Василівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Сербін Юрій Вікторович – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

УДК 159.9

Бочелюк В.Й., Панов М.С., Шостя І.В., Катасанов О.М.

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ САМОРОЗУМІННЯ
ОСОБИСТОСТІ В ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ**

У статті розглядаються соціально-психологічні аспекти саморозуміння особистості в професійному спілкуванні. Вказується на те, що феномен саморозуміння особистості обумовлений знанням, які отримуються в процесі мислення. Стверджується, що саморозуміння – це сполучення когнітивних та екзистенціальних способів аналізу породження змісту.

Ключові слова: *особистість, саморозуміння, професійне спілкування.*

Постановка проблеми. Самопізнання – це своєрідний механізм пізнавальної діяльності людини, в основі якого лежить процес рефлексії. Самопізнання є необхідним не тільки для вивчення себе, своїх якостей та можливостей, а й передбачає планування роботи над собою з метою самоудосконалення. Самопізнання – невід’ємний компонент психічного життя

особистості, що сприяє її повноцінному «функціонуванню». Процес самопізнання – це копітка робота, що вимагає від суб'єкта значних зусиль, невпинної праці над собою, оскільки самопізнання взаємодіє з психічними утвореннями, якостями, властивостями, які або сприяють його розгортанню, або гальмують. Необхідною умовою розвитку особистості виявляється її постійне перебування в стані самопізнання. Самопізнання завжди пристрасне. Відбиваючи реальне буття особистості, воно робить це не дзеркально. Це ще одна причина того, чому уявлення людини про саму себе не завжди адекватне. Саме цій актуальній проблемі присвячена наша стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Націленість людини на пізнання своїх фізичних, психічних можливостей, свого місця в соціумі складає сутність самопізнання. Як вказував В. В. Ягупов [2] самопізнання це - початковий етап самовиховання особистості, вивчення нею своїх властивостей, системи цінностей, життєвих намірів, провідних мотивів і мотивацій, характеру, темпераменту, особливостей процесів пізнання (відчуття, сприйняття, пам'яті, уваги, мислення, мовлення тощо). Самопізнання дає можливість самостійно визначити шляхи успіху в певній сфері діяльності, проаналізувати та удосконалити свою повсякденну діяльність. Самопізнання сприяє переключенню людини на самовдосконалення. Воно виступає як висхідний момент самовиховання, визначає значною мірою його завдання, а на наступних етапах входить у його регуляційну систему, впливаючи з рештою, і на результат. За визначенням О.В. Винославської [1] самопізнання здійснюється шляхом самоспостереження як спостереження людини за своїми діями, вчинками, прагненнями (В. М. Галузинський, О. І. Кочетов, Н. П. Масленнікова, Л. І. Рувінський, Л. А. Шаєва та ін.).

Метою статті є визначення соціально-психологічних аспектів саморозуміння особистості в професійному спілкуванні.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Саморозуміння не є самостійним психічним процесом, таким, як увага, пам'ять і т. п. Воно являє собою результат мислення, але одночасно і один з його процесів, що беруть участь в забезпеченні успішності вирішення завдання. Мислення направлено на пошук і переробку нових знань, а розуміння – на породження сенсу знань, отриманих суб'єктом в ході розумової діяльності. Розуміння завжди ґрунтується на знанні, отриманому як в поточній, так і в попередньої розумової діяльності. У свою чергу, будь-яке знання містить у собі потенційні можливості його розуміння. Сполучною ланкою між знанням і розумінням в процесі мислення є сенс відображеного в знанні фрагмента навколишньої дійсності.

Адекватне відображення людиною навколишньої дійсності в знанні відбувається в процесі оперування об'єктами, з яких світ складається. Мислення являє собою пізнавальну діяльність, в ході якої суб'єкт, взаємодіючи з об'єктом, виявляє деякі невідомі раніше сторони, властивості останнього, отримує нове знання про нього. Розуміння відрізняється від знання перш за все тим, що являє

собою осмислення знання, дії з ним. Діючи, подумки перетворюючи відбитий в знанні фрагмент дійсності, людина виходить за його безпосередніх кордонів.

Аналіз знань, необхідних для розуміння, – поширений методичний прийом в сучасній психології. Когнітивна традиція психологічного пізнання заснована на застосуванні таких методів, які виявляють знання про закономірні, як правило, повторюються події та явища. Закономірності в когнітивної психології нерідко відбиваються в моделях. При цьому вважається, що розуміти факт, подія або явище – значить мати його робочу модель. Зокрема, П.Н. Джонсон-Лейрд [6] співвідносить розуміння зі створенням уявних моделей і вважає, що зрозуміти фрагменти будь-яких подій або ситуацій можна, тільки сформувавши уявне представлення, що є моделлю цілого.

Процес пізнання є постановку людиною питань про цікавих йому сторонах дійсності і пошук відповідей на них, формулювання проблем, завдань та їх вирішення. У результативному плані пізнання – це сукупність знань, що виникають в результаті відповідей на питання і рішення задач. Акти пізнання, в тому числі і ті, які згодом набувають суспільну форму і визначають прогрес людства, відбуваються в головах конкретних людей в процесі їх мислення. Відносини між пізнанням і мисленням складні і суперечливі. Пізнання переходить в мислення і практично перестає бути самим собою, коли продукт взаємодії суб'єкта з об'єктом, тобто знання, перетворюється в процес. Включаючись в процес мислення, знання стає додатковим стимулом його розвитку і джерелом отримання нового знання про дійсність. У момент отримання нового знання завершується один з циклів розумової діяльності. У цей момент мислення – пошук нового, невідомого – знову на мить перетворюється в пізнання: людина дізнається те, до чого прагнув. Потім починається наступний цикл взаємодії людини зі світом, утворений переходом пізнання в мислення і останнього знову в пізнання.

Функція розуміння в пізнанні полягає в осмисленні, аналізі знання, що має для суб'єкта проблемний характер, в розкритті його походження і потенційних можливостей. Проблемне знання відображає область тих невідомих людині закономірностей або способів дії, які він не може розкрити, спираючись тільки на минулий досвід і досягнутий рівень способів дії. Аналізуючи незрозумілі події або ситуації, відбиті в проблемному знанні, людина визначає, які припущення та висновки можна зробити, які відповіді можливі на питання до проблемного знання на різних стадіях вирішення завдання. Скоєні здогадки, припущення, умовиводи, знайдені відповіді на питання і утворюють різні конкретні операційні смисли знання для того, хто пізнає суб'єкта.

Розуміння як один з компонентів пізнання пов'язано не стільки з процедурами отримання нового знання (операціями і діями по перетворенню наявної ситуації, переформулювання вихідних умов задачі, пошуком нових способів вирішення і т.п.), скільки з процедурами його осмислення, породження сенсу. З цієї точки зору розуміння являє собою не просту констатацію наявності проблемного знання в розумової діяльності. Розуміння включає з'ясування того,

чому щось незрозуміло, чому в процесі мислення отримано саме таке знання, а також на які потенційні питання воно може відповісти, яку роль зіграти у вирішенні завдання. Розуміючи, мислячий суб'єкт виходить зі своїх цілей діяльності і, крім того, враховує конкретні особливості розуміється ситуації. Залежно від цих чинників він встановлює зв'язку аналізованої ситуації або з минулим – відомими ситуаціями, що обираються в якості зразків, ціннісних орієнтирів, або з майбутнім – прогнозованими ситуаціями, які також стають еталонами для порівняння. У першому випадку розуміється набуває для суб'єкта сенс розуміння-впізнання, в другому – розуміння-гіпотези [5].

У вітчизняній психології свідомість і самосвідомість людини довгий час розглядалися як похідні від його діяльності і суспільного буття. Сьогодні точка зору на походження і природу цього феномена змінилася. У гуманітарних науках поширене твердження, що свідомості та самосвідомості людини і групи не протистоять один одному як дві різні реальності. Індивідуальне і суспільну свідомість одночасно, як щось єдине, нерозчленованим творяться і творчо відтворюються зверненнями людей один до одного і до самих себе.

У психологічній науці поширена положення про смисловий організації свідомості, зокрема тієї його сторони, яка спрямована на відображення, рефлексію і породження людиною себе, тобто самосвідомості. Природно, що процеси змістоутворення відіграють важливу роль також у функціонуванні самопізнання і саморозуміння. У цьому контексті важливо звернути увагу на неоднаковість, нетотожність феноменів «самопізнання» і «саморозуміння». Пізнаючи себе, суб'єкт отримує знання завдяки запитанням на кшталт «Який я?» Або «Що я знаю про себе?». В процесі саморозуміння ми відповідаємо на питання іншого типу – причинні: «Навіщо я так вчинив?», «Чому ця людина мені не подобається?» Результатом самопізнання виявляються нові знання, а результатом самопізнання — новий зміст того, що людина вже знала про себе.

Одна з головних причин труднощів, що виникають у суб'єкта при осягненні глибинних смислів Я, – непрозорість відносин між усвідомленими і неусвідомлюваним. У саморозумінні, що включає і усвідомлювані і неусвідомлювані компоненти знання про себе (як і взагалі в розумінні), велику роль відіграє осмислення, аналіз знання, що має для суб'єкта проблемний характер. Проблемність знання значною мірою виявляється наслідком того, що, намагаючись зрозуміти зовнішній світ, орієнтуючись на його цінності, суб'єкт як би виходить за межі себе. Поняття «виходу за межі себе» відповідає методології сучасного наукового пізнання. Зокрема, М.К. Мамардашвілі [3] вважав, що для того, щоб бути самим собою, людина повинна постійно перевершувати себе. Дуже показовим у цьому відношенні виявляється акт розуміння. Розуміння – це і особистісне зміна людини, і його «вихід за свої межі»; перевагу над собою, над тим Я, яким суб'єкт був до розуміння.

Сучасна людина нерідко виявляється прихованим, втраченим для самого себе, затуленим світом, його складними проблемами. Не дивно, що, як показують дослідження, екзистенційно важливе для суб'єкта життя

саморозуміння закономірно включає моменти «втрати себе». У суб'єкта виникає проблема: він не розуміє, що він є, і одночасно усвідомлює, що у нього немає ніяких способів це дізнатись. Інша складність психологічного аналізу саморозуміння в тому, що суб'єкт навіть при наявності бажання, відповідної мотивації може не розуміти себе. Як зазначає сучасний німецький психолог В. Келер [7], витоки проблеми саморозуміння слід шукати в розходженні між тим, як аналізує себе людина дійсно розуміє себе, і тим, як він повинен розуміти, тобто мав би розуміти себе згідно зі своїм справжнім, справжнім буттям. Чималі труднощі виникають внаслідок існування трьох не збігаються типів уявлень про себе. По-перше, реального, на думку суб'єкта, образу Я. По-друге, такого, яким він хотів би бути (бажаного Я). По-третє, образу того, чого він про себе реально не знає (образу, відповідного його сутності, справжнього буття).

Психологічний аналіз виходу за межі себе важливий не тільки з пізнавальної точки зору, тобто виявлення тих розумових операцій і дій, за допомогою яких суб'єкт пізнає і розуміє себе. У буттєвому плані смисло-життєві орієнтації мають для кожної людини не тільки конкретне адаптаційне значення, але і більш глибокий екзистенціальний смисл «розуміння себе в світі», «екзистенційним роздумів про себе» суб'єкт приходить завдяки ретроспективному і антиципируючому інтересу до свого внутрішнього світу. Роздуми спрямовані на пошук сенсу свого існування, своїх вчинків і уявний вихід за межі не тільки конкретної комунікативної ситуації, а й власного життя, включення її в іншу систему координат, в якій життя наділяється сенсом. Екзистенційні складові психіки втілюються не тільки в науково достовірних знаннях і пізнавальній діяльності, скільки в сенсах і залученні до різноманітних цінностей. З цієї точки зору зрозуміти – значить долучитися до зрозумілого, що представляє певну цінність для суб'єкта і співвіднесеному зі смисловими утвореннями його особистості.

Відповідно до сучасної екзистенціальної традиції, буття непроникно для мислення і, отже, не може бути описано в поняттях. У екзистенціальної традиції проблема співвідношення знання і розуміння ставиться інакше, ніж в когнітивної та герменевтичної. З когнітивної точки зору знання, в якому відбивається зовнішній і внутрішній світ, служить людині підставою для раціональної діяльності. З герменевтичної точки зору розуміння ґрунтується не тільки на знанні. Розуміння породжується розумовою дією, інтерпретацією: шляхом виходу за межі змісту знання, включення його в деякий вже відомий розуміла суб'єкту і актуалізуються їм з пам'яті контекст. У екзистенціальної традиції контекст нерідко виявляється принципово непізнавані, які є як яесь незбагненне і невимовне єдність людини зі світом.

В основі екзистенціальної інтерпретації розуміння лежить неодноразово висловлювалася багатьма філософами думку про труднощі досягнення істини і навіть про її невланності для розуму. Головна причина інтелектуальної незбагненності істини полягає не тільки в її невичерпності і нескінченності, але і в принципову неможливість повної вербалізації. Істина завжди набагато

масштабніше і найглибше, що можна перелічити, висловити словами. У несвідомій істині в згорнутому вигляді неявним чином міститься знання про неї.

З огляду на сказане, можна стверджувати, що з екзистенціальної точки зору завдання розуміння для суб'єкта полягає в тому, щоб інтуїтивно досягнути ціле ще до ясного усвідомлення його частин. Процес розуміння, передуючи знання, породжує погано усвідомлюваний розуміючим суб'єктом контекст розуміється. І чим чіткіше людина усвідомлює обмеженість своїх знань, його злитість з непізнаваним контекстом, тим, як це не парадоксально, він більш усвідомлено їм оперує. Сьогодні з позиції сучасної психології важливо підкреслити, що сходження здійснюється не за рахунок зусиль раціонального мислення, а всім єством людини, здійснюються до вищих духовних устремлень і піднімається над сенсом окремих слів розуміється висловлювання або письмового тексту. Викладені вище уявлення про екзистенціальну парадигму аналізу розуміння дозволяють уточнити психологічну суть феномена саморозуміння. Дослідження вищих рівнів самопізнання дорослих людей свідчать про те, що вони досягаються тоді, коли суб'єкт розуміє обмеженість когнітивних, раціональних способів пояснення стабільності свого внутрішнього світу і починає усвідомлювати динаміку мінливих, тимчасових ціннісно-сміслових утворень внутрішньої реальності.

Про сформоване саморозуміння суб'єкта можна говорити, якщо, перше, він може зрозуміти спонукальні мотиви, рушійні сили (в тому числі несвідомі) своєї поведінки і їх вплив на своє життя; по-друге, він не тільки усвідомлює переконання, установки, що руйнують гармонію його відносин з самим собою і світом, а й інтенціонально спрямований на вироблення конструктивних способів їх зміни; нарешті, по-третє, він автономний, відноситься до себе з повагою, здатний досить повно і щиро висловити себе (вербальними і невербальними засобами). На автономному рівні саморозуміння суб'єкт ставить перед собою питання пізнавального типу з метою сформулювати цілісне, несуперечливе уявлення про себе, свій внутрішній світ. На поставтономному рівні для суб'єкта важливішим виявляється виявлення тих значущих для нього ціннісно-сміслових контекстів, в які він може виявитися включеним і які згодом можуть сприяти виникненню більш конкретних питань. Разом з тим на поставтономному рівні саморозуміння раціональні думки і рефлексія перестають сприйматися як даність і стають об'єктами сумнівів і дослідження. У суб'єкта з'являється розуміння безперервності процесу реструктурування погляду на світ. Такі люди хочуть звільнитися від рабства раціональної думки і бути вільними від обмежень самовизначень. Отже, екзистенційне саморозуміння більш трансцендентне, ніж когнітивне. Воно засноване на більшому прийнятті суб'єктом протиріч в своєму Я, меншому прагненні знайти всьому раціональне пояснення, на розумінні обмеженості когнітивних, раціональних способів пояснення стабільності свого внутрішнього світу і усвідомленні динаміки змінюються, тимчасових ціннісно-сміслових утворень Я. В формуванні таких утворень істотну роль грає погано піддається

рефлексії структура особистісного знання людини, що включає поряд з достовірним знанням і зовсім неусвідомлювані компоненти.

Висновки. Самопізнання починається з правильного ставлення до самого себе. Адекватна самооцінка залежить від виховання та самоусвідомлення. Правильне виховання має закласти в дитині принцип самооцінки, при якому виходять із власних недоліків і досягнень, а не порівнюють себе з іншими людьми, оскільки в останньому випадку людина ніколи не зможе виробити об'єктивних критеріїв виміру своїх якостей. Якщо знайдеться хтось кращий, сильніший або красивіший, – цей момент буде джерелом заздрощів і сліпого наслідування, якщо ж кращих не знайдеться, – це буде приводом для гордості й самозамилування. Натомість кожна людина самодостатня й самооцінка незалежно від її особистих якостей, здібностей і досягнень. Формування саморозуміння відбувається через взаємодію і зміни когнітивних репрезентацій себе в світі і екзистенційного досвіду, придбаного суб'єктом в різноманітних ситуаціях людського буття. Природно тому, що саме поєднання когнітивних та екзистенційних способів аналізу представляється мені найбільш перспективним і сучасним напрямком психологічного дослідження проблеми саморозуміння.

Список використаної літератури

1. Винославська О. В. та ін. Психологія: Навчальний посібник / О. В. Винославська, О. А. Бреусенко-Кузнецов, В. Л. Злишков, А. Ш. Апішева, О. С. Васильєва. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. — 351 с.
2. Знаков В.В. Самопонимание субъекта как когнитивная и экзистенциальная проблема // Психол. журн. 2005. Т. 26. № 1.
3. Мамардашвили М.К. Необходимость себя. М., 1996.
4. Сковорода Г.С. Повне збір. тв. 6: В 2 т. - К., 1973. - Т.1. -16 с.
5. Ягупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник. - К.: Либідь, 2002. - 560 с.
6. Johnson-Laird P.N. Mental models — towards a cognitive science of language, inference and consciousness. Cambridge, MA, 1983.
7. Kohler W.R. Personenverstehen: zur Hermeneutik der Individualitt. Frankfurt (Main): Lancaster, UK. 2004.

Транслітерація

1. Vynoslavska O.V. ta inshi Psihologiya: Navchalniy posibnik / O.V. Vynoslavska, O.A. Breusenko Kuznetsov, V.L. Zlyvkov, A. Sh. Apisheva, O.S. Vasiliev. - K. : Firma "INKOS", 2005. - 351 s.
2. Znakov V.V. Samoponymanye subyekta kohnytyvnaya and ekzystentsyalnaya problema// Psihologichniy zhurnal. 2005. T. 26. № 1.
3. Mamardashvily M.K. Neobhodimosti sebya. M., 1996.
4. Skovoroda G.S. Povny zibr. tv. 6: V 2 t. - M., 1973. - T.1. -16 S.
5. Yagupov V.V. Pedagogyka: Navch. posibnik. - K. : Lybid, 2002. - 560 s.
6. Johnson-Laird P.N. Mental models — towards a cognitive science of language, inference and consciousness. Cambridge, MA, 1983.

7. Kohler W.R. Personenverstehen: zur Hermeneutik der Individualittit. Frankfurt (Main): Lancaster, UK. 2004.

Бочелюк В.И., Панов Н.С., Шостя И.В., Катасанов А.М.

Социально-психологические аспекты самопонимания личности в профессиональном общении

В статье рассматриваются социально-психологические аспекты самопонимания личности в профессиональном общении. Указывается на то, что феномен самопонимания личности обусловлен знанием, получаемым в процессе мышления. Утверждается, что самопонимание - это сочетание когнитивных и экзистенциальных способов анализа порождения смысла.

***Ключевые слова:** личность, самопонимания, профессиональное общение.*

Bochelyuk V.Y., Panov N.S., Shostya I.V., Kanasanov O.M.

Socio-psychological aspects of self-understanding of the individual in professional communication

The article deals with the socio-psychological aspects of self-understanding of the individual in professional communication. It is pointed out that the phenomenon of self-understanding of the personality is conditioned by the knowledge obtained in the process of thinking. It is claimed that self-understanding is a combination of cognitive and existential ways of analyzing the generation of meaning.

***Key words:** personality, self-understanding, professional communication.*

Бочелюк Віталій Йосипович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Запорізького національного технічного університету;

Панов Микита Сергійович – кандидат психологічних наук, докторант кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля;

Шостя Інна Володимирівна – аспірант кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

Катасанов Олексій Михайлович – аспірант кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.

УДК 159.942.5:331.108.644.7

Завацька Н.Є., Журба А.М., Федоров А.Ю., Гетта О.М.

**ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕСТРУКЦІЙ
В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ**